

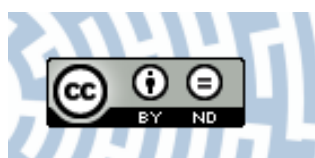

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Ocena wartości kulturowej i turystycznej w świetle sposobu zagospodarowania obiektów zabytkowych na przykładzie Zamków nad Piotrówką

Author: Katarzyna Pukowiec, Wojciech Kurda

Citation style: Pukowiec Katarzyna, Kurda Wojciech. (2015). Ocena wartości kulturowej i turystycznej w świetle sposobu zagospodarowania obiektów zabytkowych na przykładzie Zamków nad Piotrówką. "Studia Periegetica" (T. 14, nr 2 (2015) s. 185-206).

Uznanie autorstwa - Bez utworów zależnych Polska - Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

KATARZYNA PUKOWIEC*, WOJCIECH KURDA**

Ocena wartości kulturowej i turystycznej w świetle sposobu zagospodarowania obiektów zabytkowych na przykładzie Zamków nad Piotrówką

Streszczenie. Artykuł porusza nośny w ostatnim czasie temat zagospodarowania obiektów zabytkowych. Jego celem jest ocena wartości kulturowej i turystycznej w świetle sposobu zagospodarowania obiektów zabytkowych. W ocenie uwzględniono również status własnościowy zabytków oraz dokonane w ostatnich dziesięcioleciach zmiany w architekturze budynków. Przedmiotem analiz są zamki i pałace tworzące szlak Zamków nad Piotrówką, tj. pałac w Kończycach Wielkich, zamek w Kończycach Małych, zamek w Zebrzydowicach w Polsce oraz pałac w Prstnej w Republice Czeskiej. W pracy wykorzystano metody studialne, terenowe oraz ocenę wartości turystycznej i kulturowej metodą bonitacji punktowej. Ponadto na podstawie obserwacji terenowych i materiałów źródłowych opracowano charakterystykę zagospodarowania i stanu zachowania obiektów zabytkowych. Wyniki oceny wskazują obiekty o najwyższej wartości kulturowej i turystycznej.

Słowa kluczowe: szlak Zamków nad Piotrówką, zagospodarowanie zabytków, wartość kulturowa zabytków, wartość turystyczna zabytków

1. Wprowadzenie

Sposób wykorzystania potencjału kulturowego, architektonicznego i historycznego obiektów zabytkowych jest zróżnicowany. Nierzadko w wyniku niewłaściwego gospodarowania obiekty zabytkowe tracą wybitne wartości architektoniczne. Panująca w dzisiejszych czasach moda na posiadanie pałacu prowadzi do

* Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi, Katedra Geografii Regionalnej i Turyzmu, e-mail: katarzyna.pukowiec@us.edu.pl, tel. 32 368 95 17.

** Uniwersytet Jagielloński, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Zakład Gospodarki Turystycznej i Uzdrowiskowej, e-mail: wojciech.kurda@uj.edu.pl, tel. 12 664 52 95.

zamykania dostępu do obiektów związanych z kulturą i historią regionu poprzez tworzenie w nich hoteli, restauracji czy prywatnych mieszkań. Z drugiej strony obiekty pozostawione w gestii Skarbu Państwa i pełniące rolę placówek społeczno-kulturalnych często tracą swoje wartości architektoniczne, a te, które pozostały, nie są objęte dostateczną ochroną. Ponadto podlegają remontom, w których kwestia renowacji ogranicza się do podstawowych zabiegów budowlanych (malowanie ścian na przypadkowe kolory, kładzenie bezstyłowych kafelek, montowanie plastikowych okien w zabytkowych obiektach), zamiast skrupulatnej restauracji obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Zadaniem badawczym, jakie postawiono w artykule, jest odpowiedź na pytanie: Jak sposób zagospodarowania zabytkowych obiektów zamkowych i pałacowych wpłynął na ich wartość kulturową i turystyczną? Problem ten przeanalizowano na przykładzie szlaku Zamków nad Piotrówką, choć dotyczy on większości obiektów zamkowych i pałacowych na terenie Polski i pozostałych krajów dawnego bloku wschodniego. Celem artykułu jest ocena wartości kulturowej i turystycznej w świetle sposobu zagospodarowania obiektów zabytkowych.

2. Zakres tematyczny i stan badań

Tematycznie artykuł dotyka problemu przekształcania i zagospodarowywania zamkowych i dworskich obiektów zabytkowych, często niezgodnie z pierwotnym zamysłem architektonicznym i stylem. Na powszechność ingerencji w substancję zabytkową zwraca uwagę Bogusław Szmygin (2015), twierdząc, że pomimo braku wpływu na zmiany i zagospodarowywanie obiektów zabytkowych działania te powinny podlegać nadzorowi konserwatorskiemu. Obiekty zabytkowe ze względu na wiek, nietrwałość i niedoskonałość materiałów, z których zostały zbudowane, narażone są na uszkodzenia mechaniczne. Zabytki powinny podlegać remontom, które zgodnie z definicją podaną u Zbigniewa Paszkowskiego (2013) oznaczają wymianę zniszczonych elementów na takie same, lecz nowe, bez możliwości zmiany formy, funkcji i wielkości obiektu. Wartość zabytków odzwierciedla się w autentyzmie architektonicznym, wyrażanym poprzez formę, detale architektoniczne, proporcje, kolor, charakterystyczne użytkowanie, znaczenie kulturowe, a dokonywanie jakichkolwiek przekształceń i ingerencja w nie powoduje utratę znaczenia i pozbawienie wartości kulturowych (Paszkowski 2013: 181-186). Dlatego istotnym zagadnieniem przy zmianie funkcji i zagospodarowywaniu obiektów zabytkowych jest dbałość o utrzymanie pierwotnych założeń architektoniczno-estetycznych w celu zachowania ich wartości historycznych i kulturowych. Ponadto obiekty zabytkowe jako kulturowa spuścizna regionalna

powinny być udostępnione dla zwiedzających, nawet jeśli są własnością prywatną (choć udostępnienie obiektu zależy wówczas od dobrej woli właściciela, to można przynajmniej udostępnić część pałacu czy parku).

Zagadnieniem zagospodarowania obiektów pałacowo-parkowych w kontekście uwarunkowań własnościowych zajmowały się Katarzyna Ruszczycka (2014) i Jadwiga Gancarz-Zebracka (2013), zaś w odniesieniu do ogrodów i parków przypałacowych Dorota Sikora (2014). Z kolei Marek Gosztyła i Tomasz Huk (2014) zwracają uwagę na problem niedostatecznej dbałości o obiekty zabytkowe, a Zoriana Lukomska i Halyna Lukomska (2015) oraz Katarzyna Janicka (2014) podają przykłady właściwego zagospodarowania zabytkowych obiektów i zmiany ich funkcji. Sposób zagospodarowania obiektów zamkowych i ich ofertę turystyczną oceniał również Armin Mikos von Rohrscheidt (2010). Fakt, że większość publikacji na temat zagospodarowania zabytkowych obiektów powstała w ostatnich latach (2010-2015), świadczy o aktualności poruszanego problemu.

Przedmiotem badań są obiekty szlaku turystycznego Zamków nad Piotrówką, który jest lokalnym produktem turystycznym Śląska Cieszyńskiego. Do obiektów tych należą: pałace w Prstnej i Kończycach Wielkich oraz zamki w Zebrzydowicach i Kończycach Małych. Według Grzegorza Gołębskiego (1998) produktem turystycznym są wszystkie dobra i usługi tworzone i kupowane w związku z wyjazdem poza miejsce stałego zamieszkania zarówno przed rozpoczęciem podróży, jak i w jej trakcie. Jacek Kaczmarek, Andrzej Stasiak i Bogdan Włodarczyk (2005) produktem turystycznym nazywają zaś zbiór użyteczności związanych z podróżami turystycznymi, a więc dostępne dobra i usługi turystyczne umożliwiające ich planowanie, odbywanie, przeżywanie oraz gromadzenie doświadczeń. Ponadto dokonują klasyfikacji produktów turystycznych, wyróżniając: rzecz, usługę, wydarzenie, imprezę, obiekt, szlak i obszar.

3. Materiały i metody badawcze

Głównymi materiałami służącymi do opracowania zagadnienia były publikacje w formie książek, przewodników lub folderów oraz informacje internetowe na temat wartości kulturowej i historycznej zamków i pałaców położonych nad Piotrówką. Analizie poddano również publikacje naukowe o tematyce architektonicznej, konserwacji i ochronie zabytków, kreowaniu produktu turystycznego i sposobie zagospodarowania obiektów zabytkowych. Cennymi materiałami były wyniki obserwacji terenowych, prowadzonych latem i jesienią 2014 r. oraz wiosną i latem 2015 r. Sporządzono również dokumentację zdjęciową (sierpień

2015 r.). W celu oceny stanu zagospodarowania i autentyczności tkanki zabytkowej scharakteryzowano obiekty, uwzględniając: właściciela obiektu, stan zachowania, sposób wykorzystania, dostępność obiektu, przeprowadzone remonty i ingerencje w autentyczną formę obiektów, zabytkowe cechy architektoniczne (detale architektoniczne i wyposażenie), zaburzenia pierwotnych cech architektonicznych, stan zachowania parków przypałacowych oraz powiązania z lokalną kulturą.

Wartość kulturową i turystyczną Zamków nad Piotrówką określono, stosując metodę bonitacji punktowej. Obiekty podlegały osobnej ocenie pod względem wartości kulturowej i turystycznej. Za obiekt uznano kompleks (zespół) pałacowo-parkowy. W pierwszym etapie badań określono kategorie, według których oceniano wartość kulturową i turystyczną obiektów. Wartość kulturowa obiektów była oceniana według pięciu kategorii. W każdej kategorii obiektom przypisywano od 0 do 2 pkt według wcześniej ustalonych kryteriów (tab. 1). Przypisanie konkretnej wartości punktowej oznacza spełnienie przez obiekt wszystkich warunków określonych w kryteriach (np. autentyzm architektoniczny oceniony na 2 pkt oznacza zgodnie z zapisem kryterium, że w obiekcie nie występują zaburzenia w obrębie stylu ani bryły budynku). Również wartość turystyczną obiektów oceniano w pięciu kategoriach (tab. 2). Obiektom przypisywano od 0 do 2 pkt (maksymalnie w 5 kategoriach istniała możliwość przyznania 10 pkt). W ostatnim etapie badawczym na podstawie wyników oceny określono wartość kulturową i turystyczną obiektów według przyjętej skali.

Ocena wartości kulturowej i turystycznej obiektów szlaku Zamków nad Piotrówką, jak każda metoda waloryzacyjna obciążona jest subiektywizmem, jednak żadna metoda oparta na ocenie wartości nie jest w pełni obiektywna (Senetra i Cieślak 2004: 117).

4. Kryteria oceny wartości kulturowej i turystycznej

W celu zobiektywizowania oceny wartości kulturowej i turystycznej pałaców i zamków w dolinie Piotrówki przyjęto jednakowe kryteria oceny dla wszystkich obiektów. Wartość kulturową oceniano w kategoriach: stan zachowania obiektu, występowanie zabytkowych cech architektonicznych, za które autorzy uznają detale architektoniczne i możliwość identyfikacji stylu architektonicznego, autentyzm architektoniczny (tj. brak zaburzeń w bryle budynku i stylu wobec pierwotnego stanu), stan zachowania parku przypałacowego oraz powiązanie z lokalną kulturą. Szczegółowe kryteria oceny zawiera tabela 1.

Tabela 1. Kryteria oceny wartości kulturowej obiektów zabytkowych

Kategoria	Liczba punktów	Kryterium
Stan zachowania	0	obiekt popadający w ruinę
	1	zadowalający
	2	dobry lub bardzo dobry
Występowanie zabytkowych cech architektonicznych	0	brak detali architektonicznych, obiekt bezstylowy
	1	pojedyncze detale architektoniczne (do 5 rodzajów), możliwość identyfikacji stylu architektonicznego
	2	nagromadzenie detali architektonicznych (ponad 5 rodzajów), możliwość identyfikacji stylu architektonicznego
Autentyzm architektoniczny (oryginalność architektoniczna)	0	zaburzenia w obrębie stylu i bryły budynku
	1	zaburzenia w obrębie bryły budynku
	2	brak zaburzeń w obrębie stylu i bryły budynku
Stan zachowania parku przypałacowego	0	park zaniedbany, zarastający
	1	zadowalający
	2	dobry lub bardzo dobry
Powiązanie z lokalną kulturą	0	brak powiązań
	1	obecność placówki kulturalnej lub organizacja wydarzeń kulturalnych
	2	obecność placówki kulturalnej i organizacja wydarzeń kulturalnych

Źródło: opracowanie własne.

Wartość turystyczną obiektów oceniono w kategoriach: występowanie bazy noclegowej, bazy gastronomicznej, bazy towarzyszącej turystyce, którą Włodzimierz Kurek (2007) na podstawie pracy Jadwigi Warszzyńskiej i Antoniego Jackowskiego (1978) określa jako bazę gwarantującą turystom zaspokojenie innych potrzeb związanych z wyjazdem (np. urządzenia umożliwiające korzystanie z walorów turystycznych, usprawniające ruch turystyczny, urządzenia sportowo-rekreacyjne, urządzenia rozrywkowe i placówki handlowe), informacje turystyczne o obiekcie uwzględniające elementy promocji obiektów oraz informacje o udostępnieniu obiektów dla turystów. Przyjęte kategorie pozwalają oceniać jedynie część potencjału turystycznego obiektów (zagospodarowanie turystyczne i udostępnianie obiektów). Rozbudowa o dodatkowe kategorie znacznie skomplikowałaby proces oceny wartości turystycznej obiektów, a ze względu na ograniczoną bazę materiałów źródłowych na temat części zabytków jest niemożliwa (dotyczy to pałacu w Prstnej i pałacu w Kończycach Wielkich). Niemniej kompleksowa ocena potencjału turystycznego obiektów szlaku Zamków nad Piotrówką może

Tabela 2. Kryteria oceny wartości turystycznej obiektów zabytkowych

Kategoria	Liczba punktów	Kryterium
Baza noclegowa	0	brak możliwości noclegu
	1	baza noclegowa o przeciętnym standardzie (hostele, schroniska)
	2	baza noclegowa o wysokim standardzie (hotel, pensjonat)
Baza gastronomiczna	0	brak bazy gastronomicznej
	1	baza gastronomiczna o niskim standardzie (bistro, budki z jedzeniem typu fast food)
	2	baza gastronomiczna o wysokim standardzie (restauracja, kawiarnia)
Baza towarzysząca	0	brak obiektów bazy towarzyszącej
	1	od 1 do 3 obiektów bazy towarzyszącej
	2	powyżej 4 obiektów bazy towarzyszącej
Informacja turystyczna o obiekcie	0	brak elementów informacyjnych
	1	tablica informacyjna, foldery o obiekcie, strona internetowa
	2	tablica informacyjna, foldery o obiekcie, strona internetowa, publikacje popularnonaukowe, usługi przewodnickie
Udostępnienie obiektu	0	obiekt niedostępny dla zwiedzających
	1	obiekt częściowo udostępniony
	2	brak ograniczeń w możliwości zwiedzania obiektu

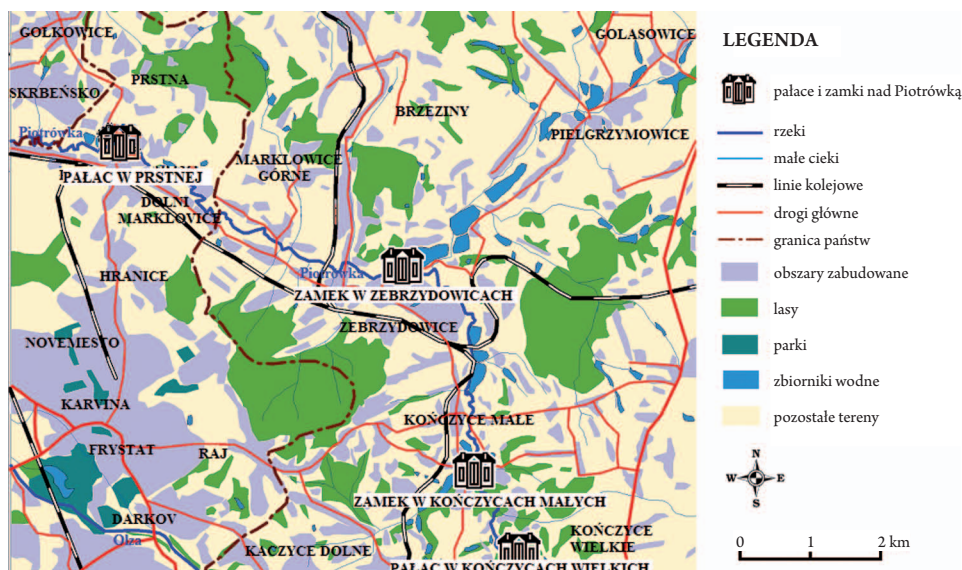
Źródło: opracowanie własne.

w przyszłości być celem badań. Szczegółową charakterystykę przyjętych kategorii wraz z kryterium oceny wartości turystycznych zawiera tabela 2.

Suma przyznanych punktów pozwala na określenie wartości kulturowej i turystycznej. Na podstawie liczby przyznanych punktów przyjęto przedziały: 9-10 pkt – bardzo wysoka wartość kulturowa lub turystyczna, 7-8 pkt – wysoka wartość kulturowa lub turystyczna, 5-6 pkt – średnia wartość kulturowa lub turystyczna, poniżej 4 pkt – niska wartość kulturowa lub turystyczna.

5. Charakterystyka obszaru badań

Obszarem zainteresowania jest dolina Piotrówki (rzeka posiada drugą nazwę: Pietrówka, a w języku czeskim Petrůvka) od jej źródeł do ujścia do Olzy. Piotrówka ma długość 31 km i ma swoje źródła na podmokłych łąkach w okolicy Pastwisk na północ od Cieszyna. Jest prawym dopływem Olzy, do której uchodzi w miejscowości Zavada w gminie Petrovice u Karvině w Czechach. Znaczny frag-

Rys. 1. Lokalizacja zamków i pałaców nad Piotrówką

Źródło: opracowanie własne na podstawie Mapy Topograficznej 1 : 50 000, arkusz Cieszyn.

ment rzeki położony jest na terytorium Polski: od źródeł do Zebrzydowic, następnie płynie przez czeską gminę Petrovice u Karvině, a od miejscowości Prstna aż do Zavady stanowi granicę państwa (Mapa Topograficzna 1 : 50 000, arkusze Cieszyn, Jastrzębie Zdrój, Gorzyce). Według podziału fizycznogeograficznego Jerzego Kondrackiego (2013) Piotrówka przepływa przez mezoregiony: Pogórze Śląskie (w makroregionie Pogórza Zachodniobeskidzkiego) i Wysoczyznę Kończycką (w makroregionie Kotliny Ostrawskiej) należące do prowincji Karpat Zachodnich z Podkarpaciem Zachodnim i Północnym. Pod względem kulturowym obszar ten położony jest w regionie Górnego Śląska, a dokładniej w jego specyficznej i odrębnej etnograficznie części: Śląska Cieszyńskiego (Rusek 2014: 42-57).

W dolinie Piotrówki już od XV w. szlacheckie rody Śląska Cieszyńskiego budowały swoje rezydencje. Do dziś zachowały się cztery obiekty, które tworzą tematyczny szlak turystyczny Zamków nad Piotrówką¹. Są to: klasycystyczny pałac w Kończycach Wielkich, renesansowy zamek w Kończycach Małych, gotycki zamek, później przebudowany na pałac w Zebrzydowicach oraz pałacyk myśliwski w stylu empire w Prstnej (pol. Pierstna) w Republice Czeskiej (rys. 1).

¹ Polska Niezwykła, www.polskaniezwykla.pl [24.07.2015].

6. Charakterystyka obiektów szlaku Zamków nad Piotrówką

W celu przybliżenia przedmiotu badań obiekty scharakteryzowano w sposób opisowy, uwzględniając informacje o czasie powstania, architekturze budynków, właścicielach i wydarzeniach historii regionalnej.

6.1. Klasycystyczny pałac w Kończycach Wielkich

Kończyce Wielkie administracyjnie należą do gminy Hażlach. Na terenie miejscowości na przełomie XVII i XVIII w. hrabia Wilczek wybudował barokowo-klasycystyczny zespół pałacowy (Rejestr Zabytków Województwa Śląskiego 2015), w skład którego wchodzi pałac na planie litery L, barokowa, przypałacowa kaplica pw. Opatrzności Bożej z 1776 r. oraz założenie parkowe w stylu angielskim (Makowski 2005: 350) (fot. 1). Na początku XX w. pałac odziedziczyła hrabina Gabriela von Thun und Hohenstein, dzięki czemu budynek został rozbudowany o dodatkowe piętro i taras, a w parku powstał staw. Po II wojnie światowej pałac wraz z całym majątkiem kończyckim został odebrany hrabinie, a władze Polski Ludowej utworzyły w nim Państwowy Dom Dziecka (Nowak 2010: 149-156). W 2006 r. zlikwidowano placówkę, a pałac sprzedano z zamiarem utworzenia obiektu hotelowo-kulturalnego z izbą pamięci hrabiny (Trzcionka 2007). Inwestycja nie doszła do skutku, a pałac ponownie został wystawiony na sprzedaż (informacja na dzień 31 sierpnia 2015 r.).

6.2. Renesansowy zamek w Kończycach Małych

Kończyce Małe położone są w gminie Zebrzydowice. Pierwszą budowlę obronną – drewniany dwór obronny – źródła datują na 1305 r., tj. czas powstania wsi². Za panowania rodu Czelów z Czechowic w XV w. powstał pierwszy murowany zamek, który w XVI w. został zamieniony w renesansową rezydencję rodu Sedlnickich herbu Odrowąż (fot. 2). Zamek posiadał cztery skrzydła z arkadowym dziedzińcem pośrodku. Był otoczony fosą, nad którą przerzucono most wjazdowy do zamku. Nad bramą wjazdową w jednym z narożników zamku umieszczono herb

² Polska Niezwykła, www.polskaniezwykla.pl [24.07.2015].

Fot. 1. Klasycystyczny pałac w Kończycach Wielkich (for. W. Kurda)

Fot. 2. Renesansowy zamek w Kończycach Małych (fot. K. Pukowiec)

rodowy Sedlnickich – Odrowąż. Materiałem budowlanym były kamień i cegła (Makowski 2000: 47). Kolejna przebudowa nastąpiła na początku XIX w., kiedy zamek otoczono romantycznym parkiem w stylu angielskim, a fosy zasypyano. Na przełomie XIX i XX w. zamek zakupił miejscowy junkier – Folwarczny, który dobra zamkowe przekształcił w nowoczesny folwark, a zamek wyremontował (Makowski 2005: 350). Podczas II wojny światowej budynek uległ znacznym zniszczeniom. Od 1946 r. zamek stał się siedzibą władz lokalnych oraz miejscowej przychodni lekarskiej, świetlicy i biblioteki (Żerański 2012: 312). Po przeniesieniu siedziby władz gromadzkich do Zebrzydowic zamek popadał w ruinę. Generalny remont wykonano dopiero w 1993 r., przywracając budynkowi cechy renesansowe i akcentując zabytkowe elementy konstrukcji (Jaszowski 2013: 16-33). Oryginalną część zamku stanowią dwa skrzydła z arkadowymi podcieniami (Thullie 1969: 266). Do zabytkowego renesansowego zamku dobudowano skrzydło z salą widowiskową. Obecnie w zamku znajduje się Gościniec Zamkowy z pokojami hotelowymi, świetlica gminna, gminna sala widowiskowa, Izba Regionalna i siedziba miejscowych zespołów folklorystycznych. Budynek zachował cechy renesansowe: oryginalne kraty w oknach, podcienia z murowanymi filarami, balkony, sklepienia lunetowe, kolebkowe i krzyżowo-kolebkowe, portale, gzymsy oraz bramę wjazdową (Szewczyk 2012: 128). Budynek jest jedynym pozostałym dworem obronnym na Śląsku Cieszyńskim.

6.3. Zamek w Zebrzydowicach

Zebrzydowice są siedzibą gminy Zebrzydowice z dawnym przejściem granicznym Zebrzydowice-Petrovice u Karvině. Do dziś stanowią ważny punkt na kolejowej mapie Polski. Pierwszy zamek powstał w Zebrzydowicach w XV w. w stylu gotyckim o czym świadczą pozostałości murów. Budowniczymi zamku była prawdopodobnie rodzina Liszków (Makowski 2000: 47). W połowie XVIII w. zamek przebudowała hrabiowska rodzina de Mattencloit, dla której dobra zebrzydowskie były główną siedzibą (fot. 3). Zamek został zamieniony w barokową rezydencję otoczoną parkiem w formie dwóch rozległych tarasów. Wprowadzono detale architektoniczne: lizeny z belkowaniem, gzymsy, ryzality, pilastry i mansardowy dach. Na frontowej fasadzie umieszczono herb rodziny baronów de Mattencloit (Kowalski 2009: 144). Zebrzydowice były własnością rodu do końca XIX w., po czym zostały sprzedane hrabiemu Henrykowi Larischowi von Mönlich. Podczas II wojny światowej pałac spłonął i popadł w ruinę. Rekonstrukcja nastąpiła dopiero na przełomie lat 50. i 60., a budynek przekazano lokalnemu samorządowi. Do zabytkowej bryły pałacu dobudowano salę widowiskową³. Obecnie w pałacu znajduje się Gminny Ośrodek Kultury i restauracja.

³ Polska Niezwykła, www.polskaniezwykla.pl [24.07.2015].

Fot. 3. Barokowy zamek w Zebrzydowicach (fot. W. Kurda)

6.4. Pałacyk myśliwski w Prstnej

Miejscowość Prstna (Pierstna) położona jest w gminie Petrovice u Karvině w Okresie Karvina w Republice Czeskiej. Jest to miejscowość przygraniczna z dawnym przejściem granicznym Prstna-Skrbeňsko. Pałac w Prstnej został wybudowany pod koniec XVIII w. w parku angielskim nad rzeką Piotrówką (fot. 4).

Budowniczym pałacu myśliwskiego był rycerz Wojciech Gussnar, który dobra zakupił od hrabiego Larischa von Mönnich. Pałac wybudowano w stylu empire. Niecałe 100 lat później Pierstną z powrotem nabyli hrabiowie Larisch von Mönnich, a pałac stał się ich główną rezydencją (Kowalski 2009: 144). Po śmierci właściciela pałac przeszedł we własność rodziny Larisch z Karviny, a następnie Towarzystwa Sokół Śląsko-Cieszyński. Podczas II wojny światowej pałac był wykorzystywany na cele wojskowe (skład amunicji i obóz internowanych). Od połowy lat 80. XX w. zarządzała nim spółdzielnia „Jedność” z Czeskiego Cieszyna, która prowadziła w nim hotel i restaurację (Żerański 2013: 312). Od 2012 r. znajduje się w rękach prywatnej firmy, która prowadzi w nim ekskluzywny hotel z restauracją oraz spa i wellness. Właściciele przeprowadzili generalny remont pałacu i parku przypałacowego.

Fot. 4. Myśliwski pałac w stylu empire w Prstnej (fot. W. Kurda)

7. Sposób zagospodarowania obiektów i stan ich zachowania

W celu oceny wartości kulturowych obiektów szlaku Zamków nad Piotrówką przeprowadzono ich inwentaryzację pod kątem stanu zachowania pierwotnej architektury oraz współczesnego zagospodarowania turystycznego. Informacje zebrane w trakcie inwentaryzacji (w sierpniu 2015 r.) i ze źródeł literaturowych przedstawiono w krótkim opisie, w którym zawarto dane dotyczące: własności obiektów, stanu zachowania, sposobu ich wykorzystania, dostępności, wartości architektonicznej i zmian w stosunku do stanu pierwotnego.

7.1. Klasycystyczny pałac w Kończycach Wielkich

Właściciel: do 2007 r. Skarb Państwa, od 2007 r. własność prywatna.

Stan zachowania: względnie dobry, ale jest to obiekt niszczący, popadający w ruinę.

Sposób wykorzystania obiektu: do 2006 r. Państwowy Dom Dziecka, od 2007 r. czasowo prywatne mieszkanie właścicieli, obecnie pustostan.

Dostępność obiektu: obiekt niedostępny, ogrodzony, zamknięty.

Ostatni przeprowadzony remont: częściowy remont na prywatne cele właścicieli w 2007 r., poprzednie bieżące prace w okresie funkcjonowania Domu Dziecka, generalny remont w latach 1980-1995.

Rozbudowa/przebudowa pałacu i jej zakres: w ostatnich latach nie wprowadzono zasadniczych zmian w oryginalną bryłę budynku, ostatnią rozbudowę przeprowadzili von Thunowie.

Zabytkowe cechy architektoniczne pałacu: fasada bogato zdobiona pilastrami, dekoracyjnymi obramieniami okien, gzymsem i rzeźbionym fryzem, parter z boniowaniem, zdobione narożniki, wieża z pilastrami, biforium i niewielką rozetą, przed wejściem portyk z kolumnami i filarami z boniowaniem, na I piętrze duży balkon z rzeźbioną balustradą, we wnętrzu zabytkowy kominek, parkiet, sztukateria na ścianach, lizeny.

Zaburzenie zabytkowego zamysłu architektonicznego: wymiana zabytkowych schodów na żelbetonowe, wymiana drewnianych belkowanych stropów na stropy z płyt, betonowe posadzki, ściany korytarza pomalowane farbą fiałową, brak oryginalnego wyposażenia.

Stan zachowania parku przypałacowego: park zarastający, zaniedbany, zachwaszczony, zarastający staw, alejki częściowo wyłożone płytami betonowymi, nasadzenia pojedynczych iglaków.

Powiązania z lokalną kulturą: aktualnie brak, w czasie funkcjonowania Domu Dziecka istniała wystawa na temat rodu von Thunów.

7.2. Renesansowy zamek w Kończycach Małych

Właściciel: Gmina Zebrzydowice.

Stan zachowania: dobry/bardzo dobry.

Sposób wykorzystania obiektu: restauracja Gościniec Zamkowy, karczma, pokoje hotelowe, Izba Regionalna, siedziby lokalnych zespołów folklorystycznych, filia Gminnej Biblioteki Publicznej, siedziby lokalnych stowarzyszeń i kół, sala widowiskowa, świetlica wiejska, Urząd Pocztowy.

Dostępność obiektu: obiekt dostępny dla osób korzystających z usług restauracji, karczmy, pokoiów hotelowych lub oferty kulturalnej Gminnego Ośrodka Kultury, poczty.

Ostatni przeprowadzony remont: gruntowny remont w 1993 r., odnowienie sal restauracji w 2015 r., bieżące prace naprawcze.

Fot. 5. Dobudowana sala widowiskowa do zamku w Kończycach Małych (fot. W. Kurda)

Rozbudowa/przebudowa pałacu i jej zakres: w 1960 r. dobudowano trzecie skrzydło zamku – salę widowiskową, zaburzając oryginalną substancję zabytkową (fot. 5).

Zabytkowe cechy architektoniczne pałacu: w fasadzie oryginalna brama wjazdowa, gzymsy, obramienia okien, kamienne podmurówki, od strony dziedzińca arkady i podcienia z murowanymi filarami, na piętrze balkon z drewnianymi słupami, mansardowy dach, we wnętrzach sklepienia krzyżowo-kolebkowe, lunetowe, kolebkowe, oryginalne kraty w oknach, odkryte ceglane ściany, kamienne podmurówki, belkowane stropy, zdobione obramienia okien, portale, elementy wyposażenia w większości stylowe, w części oryginalne, zbroje rycerskie.

Zaburzenie zabytkowego zamysłu architektonicznego: dobudowana sala widowiskowa, na podłodze betonowo-parkietowa posadzka, w części kafelki, na ścianach boazeria z lat 60.-70., część ścian obitych deskami, lamperia pomalowana farbą fталową, restauracja na I piętrze w zamku niedopasowana stylowo do okresu renesansu i obronnego charakteru obiektu – po remoncie w 2015 r. utraciła zamkowy charakter (przypomina raczej elegancki salonik francuskiego dworu).

Stan zachowania parku przypałacowego: z założenia park angielski, jednakże wskutek budowy kortów tenisowych, parkingu i drogi dojazdowej zatracił pierwotny charakter, w parku niszczące zabudowania gospodarcze zamku, starodrzew z zachowanymi alejami, np. do bramy głównej, staw przypałacowy zadbany, ze stylową, drewnianą kładką pośrodku.

Powiązania z lokalną kulturą: siedziba zespołów folklorystycznych, stowarzyszeń i kół działających na rzecz regionu, siedziba Izby Regionalnej Wsi Cieszyńskiej ze stałą wystawą oryginalnych, zabytkowych elementów wyposażenia gospodarstw.

7.3. Zamek w Zebrzydowicach

Właściciel: Gmina Zebrzydowice.

Stan zachowania: dobry/bardzo dobry.

Sposób wykorzystania obiektu: Gminny Ośrodek Kultury, restauracja Castello, Punkt Informacji Turystycznej, Gminne Centrum Informacji, Ośrodek Sportów Wodnych, Galeria nad Młyńszczokiem, świetlica wiejska.

Dostępność obiektu: dostępny dla osób korzystających z usług GOK-u lub gości restauracji.

Ostatni przeprowadzony remont: generalny remont w latach 60., na bieżąco prace w pałacu i parku przypałacowym.

Rozbudowa/przebudowa pałacu i jej zakres: dobudowanie dodatkowego skrzydła pałacu z salą widowiskową i zapleczem w stylu lat 70. – zniszczenie oryginalnej bryły pałacu (fot. 6).

Zabytkowe cechy architektoniczne pałacu: w fasadzie tympanon z herbem, zdobienia nad oknami i piętra, parter wysunięty na zewnątrz (dawna obronna część zamku), mansardowy dach kryty dachówką, gzymsy, lizeny, pilastry, w części restauracyjnej stylowe, zabytkowe meble, żyrandole, parawany i pozostałe elementy wyposażenia wnętrza.

Zaburzenie zabytkowego zamysłu architektonicznego: betonowe posadzki charakterystyczne dla okresu PRL-u, bezstylowe kafelki w głównym holu i salach GOK-u, w dobudowanej części luksfery w części okien, „urzędowe” wnętrza z meblami z płyty i wykładzinami dywanowymi, plastikowe okna, nowe drzwi, żaluzje w oknach, grzejniki i rury instalacyjne na zewnątrz ścian, tablice informacyjne i plakaty, „szkolne” gabloty, na zewnątrz banery reklamowe i elektroniczna reklama, nowy betonowy płot.

Stan zachowania parku przypałacowego: na przypałacowym stawie powstało molo z przystanią sprzętu wodnego, kąpielisko z plastikowymi zjeżdżalniami i bojami, wieżą ratowników, sztuczna plaża (fot. 7), w parku powstała betonowa muszla koncertowa, plastikowe kolorowe ławki, plac zabaw dla dzieci, alejki wybrukowane betonową kostką, nowe nasadzenia iglaków, miejsca parkingowe.

Powiązania z lokalną kulturą: imprezy regionalne organizowane przez GOK w Zebrzydowicach (wstęp dla wszystkich chętnych), Galeria nad Młyńszczokiem promująca lokalną działalność artystyczną.

Fot. 6. Dobudowana sala widowiskowa do zamku w Zebrzydowicach oraz banery i świecące reklamy przy zamku (fot. W. Kurda)

Fot. 7. Ośrodek sportów wodnych na stawie przyzamkowym Młyńszczok w Zebrzydowicach (fot. W. Kurda)

7.4. Pałacyk myśliwski w Prstnej

Właściciel: do 2012 r. Spółdzielnia „Jedność” z Czeskiego Cieszyna, od 2012 r. własność prywatna.

Stan zachowania: bardzo dobry.

Sposób wykorzystania obiektu: ekskluzywny hotel, restauracja, spa i wellness.

Dostępność obiektu: ograniczona, obiekt dostępny jedynie dla gości restauracji, hotelu, spa i wellness.

Ostatni przeprowadzony remont: sukcesywny remont poszczególnych części pałacu i otoczenia od 2012 r. do chwili obecnej (sierpień 2015 r.).

Rozbudowa/przebudowa pałacu i jej zakres: brak ingerencji w bryłę budynku, budowa spa i wellness w otoczeniu pałacu w parku, przebudowa parku przypałacowego.

Zabytkowe cechy architektoniczne pałacu: w fasadzie tympanon bez płaskorzeźby, pilastry jońskie przy balkonie na I piętrze, dekoracyjne obramienia okien, lizeny, kolumny podtrzymujące balkon, we wnętrzu zabytkowa boazeria angielska i drewniany parkiet.

Fot. 8. Nowoczesne rzeźby w zabytkowym parku przypałacowym w Prstnej (fot. W. Kurda)

Zaburzenie zabytkowego zamysłu architektonicznego: nowoczesne elementy wystroju wnętrza: współczesne szklane i metalowe żyrandole, jarzenio-we oświetlenie, olejne obrazy w jaskrawych kolorach i o nowoczesnej tematyce, współczesne meble w restauracji i hotelu, skrajnie nowoczesne rzeźby w parku przypałacowym, plastikowe dekoracje.

Stan zachowania parku przypałacowego: bardzo dobry, odnowione alejki, nasadzenia, parking, zadbane trawniki, elementem dysharmonijnym są nowoczesne rzeźby (fot. 8).

Powiązania z lokalną kulturą: organizacja imprez, np. winobranie (imprezy o charakterze zamkniętym).

8. Ocena wartości kulturowej i turystycznej

Obiekty zabytkowe szlaku Zamków nad Piotrówką podlegały ocenie według kryteriów przedstawionych w tabelach 1 i 2. Wyniki oceny metodą bonitacji punktowej zawiera tabela 3.

Tabela 3. Ocena wartości kulturowej i turystycznej obiektów szlaku Zamków nad Piotrówką

Wartość	Kategoria	Pałac w Kończycach Wielkich	Zamek w Kończycach Małych	Zamek w Zebrzydowicach	Pałac w Prstnej
Kulturowa	Stan zachowania	0	2	2	2
	Występowanie zabytkowych cech architektonicznych	2	2	2	2
	Autentyzm architektoniczny (oryginalność architektoniczna)	2	1	1	1
	Stan zachowania parku przypałacowego	0	1	2	2
	Powiązanie z lokalną kulturą	0	2	2	1
Suma		4	8	9	8
Turystyczna	Baza noclegowa	0	2	0	2
	Baza gastronomiczna	0	2	2	2
	Baza towarzysząca	0	2	2	1
	Informacja turystyczna o obiekcie	0	1	1	1
	Udostępnienie obiektu	0	1	2	1
Suma		0	8	7	7

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie kryteriów oceny wartości kulturowej, zgrupowanych w pięciu kategoriach, uwzględniających zarówno wartość architektoniczną, jak i stan zachowania, oceniono zabytkowe obiekty w dolinie Piotrówki. Bardzo wysoką wartością kulturową wyróżnia się zamek w Zebrzydowicach – 9 pkt (zgodnie ze skalą ocen najwyższy przedział 9-10 pkt). Wysoką wartość kulturową (przedział 7-8 pkt) prezentują zamek w Kończycach Małych i pałac w Prstnej. Niską wartością kulturową (4 pkt) cechuje się zaś pałac w Kończycach Wielkich.

Przyjęte kryteria oceny wartości turystycznej uwzględniają elementy zagospodarowania turystycznego i udostępnienia obiektu oraz pozwalają wskazać zamek w Kończycach Małych jako obiekt o wysokiej wartości turystycznej (8 pkt), najwyższej spośród wszystkich badanych. Również wysoką wartością turystyczną (przedział 7-8 pkt) odznaczają się zamek w Zebrzydowicach i pałac w Prstnej. Pałac w Kończycach Wielkich nie spełnia żadnego z uwzględnionych kryteriów (0 pkt). Oznacza to, że według przyjętych kryteriów oceny nie posiada żadnej wartości turystycznej.

9. Podsumowanie

Analizując uzyskane wyniki oceny wartości kulturowej i turystycznej, można stwierdzić, że największy wpływ na wyniki ocen ma stan zachowania i sposób zagospodarowania zabytków. Najwyższe wartości kulturowe i turystyczne prezentują obiekty stale użytkowane, bardzo dobrze zachowane, w całości zagospodarowane jako obiekty kulturalne i usługowe, z dominacją funkcji turystycznej. Przykładami takich obiektów są: pałac w Zebrzydowicach, pałac w Prstnej i zamek w Kończycach Małych. Zagospodarowanie obiektu wymusza dbałość o jego stan, dlatego obiekty niezagospodarowane (niszczące pustostany) tracą swą wartość kulturową (pomimo zachowania autentyzmu architektonicznego). Przykładem jest pałac w Kończycach Wielkich, w którym pomimo wysokiej oceny wartości architektonicznych (występowanie zabytkowych cech architektonicznych i autentyzm architektoniczny) ogólna ocena wartości kulturowej jest niska.

Zaburzenia w obrębie pierwotnej tkanki architektonicznej nie mają zasadniczego wpływu na wartość kulturową obiektów zabytkowych. Pomimo widocznych zmian zaburzających pierwotny wygląd zabytków (dobudowanie sal widowiskowych w Zebrzydowicach i Kończycach Małych) ich wartość kulturowa nadal jest wysoka. Wynika to z jednej strony z przyjętych kryteriów, uwzględniających oprócz autentyzmu architektonicznego również stan zachowania pałacu i parku oraz powiązania z lokalną kulturą, a z drugiej strony – z nadal widocznej wysokiej wartości architektonicznej (pomimo zaburzeń w pierwotnej bryle budynku możliwa jest identyfikacja stylu obiektów i poszczególnych detali architektonicznych).

Wartość kulturowa obiektów nie zależy od stanu ich własności. Świadczy o tym wysoka ocena zarówno obiektów należących do gminy Zebrzydowice (zamek w Kończycach Małych i Zebrzydowicach), jak i będących własnością prywatną (pałac w Prstnej). Jednakże status własnościowy zabytków przekłada się na ich udostępnianie – własność prywatna znacznie ogranicza możliwość zwiedzania obiektu (np. w Kończycach Wielkich).

Rozwój zagospodarowania turystycznego nie jest warunkowany przez wysoką wartość architektoniczną i kulturową. Na rozwój funkcji turystycznej w obiektach zabytkowych wpływają uwarunkowania własnościowe – tworzenie oferty turystycznej w dużej mierze zależy od właściciela lub zarządcy obiektu. Żaden z analizowanych obiektów nie jest w całości zaadaptowany do celów turystycznych. Każdy z nich pełni kilka funkcji: turystyczną, gastronomiczną, rekreacyjną i zdrowotną (spa i wellness), kulturalną (siedziba izb regionalnych, zespołów folklorystycznych) i stanowi siedzibę urzędów. Dodatkowo obiekty niebędące własnością prywatną spełniają funkcje społeczne, np. poprzez organizację wydarzeń kulturalnych dla mieszkańców i rekreację (kąpielisko w Zebrzydowicach, korty tenisowe w Kończycach Małych).

Pomimo położenia obiektów na terytorium dwóch państw sposób zagospodarowania i funkcjonowania obiektów jest podobny.

Literatura

- Gancarz-Żebracka J. (2013), Współczesne adaptacje historycznych założeń pałacowo-parkowych. Wybrane przykłady. *Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr.* – OL PAN, nr 9/2: 32-42.
- Gołębski G. (1998), *Przedsiębiorstwo turystyczne w gospodarce rynkowej*, Poznań: Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Gosztyła M., Huk T. (2014), Rekonstrukcja czy imitacja domu Sokoła w Łąncucie. *Czasopismo Inżynierii Lądowej, Środowiska i Architektury*, z. 61, nr 3/II: 183-193.
- Janicka K. (2014), Adaptacja zabytkowych pałaców Kotliny Jeleniogórskiej na cele hotelowe. *Świat Nieruchomości*, nr 2(88): 39-43
- Jaszowski T. (2013), Z dziejów gmin cieszyńskiej krainy, w: M. Szteler-Furmaniuk (red.), *Kalendarz Golezowski 2013*, Golezów: Arka – gmina Golezów.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B. (2005), *Produkt turystyczny: pomysł, organizacja, zarządzanie*, Warszawa: PWE.
- Kondracki J. (2013), *Geografia regionalna Polski*, Warszawa: WN PWN.
- Kowalski M. (2009), *Śląsk Cieszyński. Po obu stronach Olzy*, Kraków: Polska Turystyczna.pl.
- Kurek W. (2007), *Turystyka*, Warszawa: WN PWN.
- Lukomska Z., Lukomska H. (2015), Transformacja funkcji – nowe życie zabytku. Uzasadnienie wyboru funkcji, do której można przystosować zabytek architektury. *Architectus*, nr 1(41): 21-30.

- Makowski M. (2000), *Zamki nad Piotrówką. Kończyce Małe i Zebrzydowice*, Cieszyn – Zebrzydowice: Interfon.
- Makowski M. (2005), *Szlacheckie Siedziby na Śląsku Cieszyńskim*, Cieszyn: Regio, Muzeum Śląska Cieszyńskiego.
- Mapa topograficzna, skala 1 : 50 000, arkusze: Cieszyn, Jastrzębie Zdrój, Gorzyce.
- Narodowy Instytut Dziedzictwa: Rejestr Zabytków Nieruchomych – województwo śląskie, www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-nieruchomych/ [20.08.2015].
- Nowak I. (2012), Dama dworu na podcieszzyńskich włościach Hrabina Gabriela von Thun und Hohenstein (1872-1957) jako przedstawiciela elit Śląska Cieszyńskiego w pierwszej połowie XX wieku, *Wieki Stare i Nowe*, tom specjalny: 149-156.
- Paszkowski Z. (2013), Wartość autentyczności w procesie rewitalizacji, w: B. Szmygin (red.), *Wartościowanie zabytków architektury*, Warszawa: Polski Komitet Narodowy ICOMOS – Muzeum Pałac w Wilanowie.
- Polska Niezwykła (2007), *Trasa wycieczki: Pałace i zamki nad Piotrówką. Mini przewodnik*, www.polskaniemzwykla.pl [24.07.2015].
- Rohrscheidt A.M. von (2010), Wykorzystanie średniowiecznych obiektów obronnych w Polsce w ramach różnych form turystyki kulturowej, *Turystyka Kulturowa*, nr 6: 4-25.
- Rusek H. (2014) „Inny” Śląsk – południowe rubieże województwa śląskiego, *Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa*, nr 5: 42-57.
- Ruszczycka K. (2014), Założenia dworsko-pałacowo-ogrodowe powiatu kętrzyńskiego, województwo warmińsko-mazurskie – stan zachowania, struktura własności, *Architektura Krajobrazu*, nr 4: 40-51.
- Senetra A., Cieślak I. (2004), *Kartograficzne oceny wyceny i waloryzacji przestrzeni*, Olsztyn: Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Sikora D. (2014), Stan zachowania i przyczyny degradacji parków i ogrodów zabytkowych w Polsce, *Czasopismo Techniczne. Architektura*, nr 5-A: 255-270.
- Szewczyk W. (2012), *Wokół Beskidu Śląskiego. Przewodnik turystyczny*, Kraków: Compass Int.
- Szmygin B. (2015), Ocena wartości zabytków w świetle rejestru i ewidencji zabytków, w: B. Szmygin (red.), *Systemy wartościowania dziedzictwa. Stan badań i problemy*, Lublin – Warszawa: Politechnika Lubelska – Polski Komitet Narodowy ICOMOS.
- Thullie C. (1969), *Zabytki architektoniczne województw katowickiego i opolskiego. Przewodnik*, Katowice: Śląsk.
- Trzcionka W. (2007), Pałac zamieni się w hotel, *Gazeta Codzienna*, www.gazetacodzienne.pl [10.08.2015].
- Zamek Kończyce, www.zamek.konczyce.pl [29.08.2015].
- Zamek Petrovice, www.zamecek-petrovice.cz [29.08.2015].
- Pałac w Zebrzydowicach, www.gok.zebrzydowice.pl [30.08.2015].
- Żerański M. (2013), *Śląsk Cieszyński. Od Bielska-Białej do Ostrawy. Przewodnik turystyczny*, Cieszyn: Pracownia na Pastwiskach.

The assessment of cultural and tourist value in developing historical buildings as exemplified by Castles on the Piotrówka River

Abstract. This paper focuses on the issue of developing historical buildings, which is popular in recent years. The objective of this study is to assess the cultural and tourist value in terms of developing historical buildings. The assessment also includes the ownership status of the historical buildings and the changes made in the building architecture over the last decades. The subject of analysis concerns the castles and palaces that form the trail of the Castles on the Piotrowka River (Zamki nad Piotrówką), i.e. Palace in Kończyce Wielkie, Castle in Kończyce Małe, Castle in Zebrzydowice in Poland, and the Castle in Prstna in the Czech Republic. The study uses the research and field method, as well as, the tourist and cultural value assessment by means of a score classification system. In addition, on the basis of field observations and source materials, characteristics of development and the state of preservation of the historical buildings have been elaborated. The results of the assessment indicate the buildings with the highest cultural and tourist value.

Keywords: trail of Castles on the Piotrowka River, development of historical buildings, cultural value of historical buildings, tourist value of historical buildings